

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора історичних наук, професора, провідного наукового співробітника Інституту історії України НАН України, керівниці Центру досліджень історико-культурної спадщини України відділу історії України другої половини ХХ ст.

Інституту історії України НАН України

МАНЬКОВСЬКОЇ Руслани Вікторівни

на дисертацію **СОРОКІНА Андрія Анатолійовича** на тему:

«Київська міська Рада народних депутатів I (XXI) скликання (1990–1994 рр.): вибори, організація, діяльність»,

подану на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 «Історія та археологія» галузі знань 03 «Гуманітарні науки»

Актуальність теми дисертації. У сучасних умовах широкомасштабної російсько-української війни, коли український народ зі зброєю в руках відстоює демократичні права і свободи кожної вільної людини, демонструючи досягнення демократичних перетворень в українському суспільстві за попередні десятиліття та високий ступінь громадянської самоідентифікації, актуальності набуває науково-прикладна проблема формування та розвитку громадянського суспільства через організацію та діяльність його самоврядних структур. Особливий інтерес викликають трансформаційні процеси, пов'язані з переходом українського суспільства від тоталітарної до демократичної форми держави. Важливою в цьому контексті виступає сформульована А. Сорокіним тема «Київська міська Рада народних депутатів I (XXI) скликання (1990–1994 рр.): вибори, організація, діяльність» про запровадження демократичних засад у виборчому процесі на прикладі Київської міської ради першого скликання, повноваження якої завершилися 30 років тому.

Аналізуючи сучасну історіографічну базу з історії представницьких органів місцевого самоврядування м. Києва, де ґрунтовні дослідження стосуються литовсько-польської доби (Н. Білоус), дореволюційного періоду (З. Сverdлик, Ю. Глизь), останнього десятиріччя сталінської доби (Ю. Скељчик), історіографічною лакуною із відсутністю відповідного комплексного дослідження виступає період формування та діяльності Київської міської ради

першого скликання. Окрім того, дисертант слушно наголосив на наявності дисертаційних досліджень з історії інших місцевих рад України першого скликання (як-от М. Апалькова про Львівську та Б. Філатова про Сумську обласні ради), що посилює актуальність дослідження історії синхронного скликання Київської міської ради з огляду на відображення столичної специфіки в умовах трансформаційного періоду 1990-х рр.

Оцінка структури та змісту дисертаційного дослідження. Робота складається з анотації та переліку умовних скорочень, змісту, вступу, 5-ти розділів із 22-ма підрозділами, висновків. Список використаних джерел та літератури містить 528 позицій, серед яких 350 становлять джерела і 178 – література. Дисертаційне дослідження доповнено 9-ма додатками. Загальний обсяг дисертації складає 313 сторінок, серед яких основний зміст включно зі вступом, основними частинами та загальними висновками – 319.

У вступі дисертант докладно і вичерпно окреслив актуальність, об'єкт та предмет, мету і завдання власного дослідження, його географічні та хронологічні межі, зв'язок із науковими планами і програмами.

Перший розділ, відіграючи роль початкового, слушно присвячено теоретико-методологічним засадам, історіографії та джерельній базі дисертаційного дослідження. Розкриття перших слушно винесено в підрозділ 1.1, де наголошено на необхідності комбінованого застосування різних принципів, підходів і методів. Окремо із застосуванням напрацювань Я. Верменич дисертант акцентував на принципі глокалізації із дослідженням глобальної специфіки локальних подій, що було в подальшому цілковито відображено в підрозділі 5.5 щодо зарубіжних зв'язків досліджуваного органу, а також на хорологічному та урбаністичному підходах, цінних в контексті історичного краєзнавства і застосованих у наступних розділах дисертаційного дослідження. У підрозділі 1.2 охарактеризовано стан дослідження історії Київської міської ради першого скликання, що характеризується фрагментарністю відповідних праць, присвячених висвітленню окремих аспектів діяльності досліджуваного органу. Зрештою, підрозділ 1.3 присвячено

огляду джерельної бази дослідження та формуванню його джерельного комплексу, до якого було включено широке коло документів і матеріалів з державних архівів м. Києва та Київської області, центральних державних архівів вищих органів влади та управління України (ЦДАВОУ) і громадських об'єднань та україніки (ЦДАГОУ), архівних відділів 3-х районних державних адміністрацій м. Києва, Відділу газетних фондів Наукової бібліотеки України ім. В. Вернадського. Сформульована дисертантом композиція першого розділу є найбільш логічною серед всього обсягу можливих варіантів, оскільки без попереднього визначення теоретико-методологічних засад вкрай складним є аналіз поточної історіографічної ситуації, а без попереднього проведення останнього недостатньо обґрунтованим вбачається формування джерельного комплексу дослідження.

Другий розділ дисертації присвячено обранню депутатського корпусу Київської міської ради першого скликання. Він слугує втіленням слова «вибори» як складової назви дисертаційного дослідження. У відповідному розділі дисертант у хронологічній послідовності розкрив передумови, перебіг та результати проведення голосування за кандидатів у депутати досліджуваного органу. Підрозділ 2.1 присвячено визначенню початкового часу підготовки до місцевих виборів 1990 р. у м. Києві, що за документами компартійних осередків м. Києва сягав періоду проведення виборів народних депутатів СРСР у першій половині 1989 р. Логічним продовженням попереднього слугує підрозділ 2.2, в якому дисертант розкрив специфіку обговорення законодавства про місцеві вибори переважно у серпні–жовтні 1989 р. та невдалі плани проведення виборів до Київської міської ради в порядку експерименту. В підрозділі 2.3 Сорокін А. А. окреслив особливості формування персонального складу виборчих комісій та виборчих округів із порівнянням останніх на поточних та минулих виборах зі зменшенням загальної кількості виборчих округів вдвічі із найбільшим скороченням у Дніпровському та Дарницькому р-нах м. Києва через утворення Ватутінського і Харківського р-нів, що конкретизує електоральне значення останньої в ХХ ст. зміни адміністративно-територіальних меж районів м.

Києва, дослідженої в статтях С. Архипової. Підрозділ 2.4 розкриває специфіку висування, реєстрації та передвиборної агітації кандидатів у депутати Київської міської ради нового скликання переважно в грудні 1989–лютому 1990 рр. із висуванням кандидатів у депутати одночасно до міської, Верховної (республіканської) та місцевих Рад народних депутатів, нерівномірністю їхнього розподілу, висвітленням перебігу передвиборної кампанії у загальноміській пресі та локальніших виданнях. У підрозділі 2.5 дисертант дослідив специфіку першого й основного туру із голосуваннями 4 та 18 березня 1990 р., що характеризувалися диспропорціями в кількості виборців у різних виборчих округах, різким переважанням чоловіків серед кандидатів у депутати міської ради, обранням більшості депутатів саме 18 березня 1990 р. включно із приблизно 2/3 фаворитів першого туру голосування 4 березня 1990 р. Підрозділ 2.6 присвячено перебігу додаткових турів виборів навесні 1990 р. із 2-ма турами голосування 25 квітня і 13 травня, а також восени 1990 р. із голосуваннями 21 жовтня і 4 листопада. Виявлено фактичну відсутність подальших турів виборів всупереч наявності вакантних депутатських мандатів.

Третій розділ присвячено розкриттю організаційних засад діяльності Київської міської ради нового скликання та конкретизації слова «організація» як частини назви дисертації. У підрозділі 3.1 розкрито специфіку формування окремого апарату досліджуваного органу як представницького, що поступово замінив тотожні структури виконавчого комітету означеної ради із формуванням відокремленого організаційного відділу та намірами створення окремого управління справами. Ключовою зміною у створюваному апараті було створення секретаріату Київської міської ради рішенням її X сесії 2 червня 1992 р. Утворений апарат також функціонував певний час після початку каденції нового скликання Київської міської ради у серпні 1994 р. Підрозділ 3.2 дисертант присвятив вивченню специфіки діяльності організаційно-розпорядчих органів Київської міської ради, уособлюваних її президією та головою, що в нових умовах займалися не лише організаційними, а й іншими актуальними питаннями, що стосувалися суспільно-політичного, соціально-

економічного та соціокультурного розвитку м. Києва. У підрозділі 3.3 виявлено особливості організаційної діяльності Київської міської ради першого скликання, що слугували відображенням трансформаційного періоду і відобразилися у зростанні кількості пленарних засідань, формуванням депутатських фракцій, труднощів із забезпеченням кворуму та обранням депутатами персонального складу керівних органів ради. Підрозділ 3.4 слугує окресленню діяльності виконавчого комітету досліджуваної ради.

Четвертий розділ дисертаційного дослідження покликаний розкрити роль Київської міської ради у взаємодії з державними та самоврядними органами у межах м. Києва. Підрозділ 4.1 присвячено взаємодії з розташованими в столиці України вищими органами влади із відповідними багатоаспектними проявами (напр. пропозиції Київської міської ради про зміну чинного законодавства, її співпраця із депутатами Верховної Ради від виборчих округів м. Києва, участь представників столичної міської ради у функціонуванні постійних парламентських комісій та Секретаріату Верховної Ради у юридичному консультуванні представників міської ради). Важливим є підрозділ 4.2 щодо стосунків міської ради із підпорядкованими радами, у відносинах між якими поєднувалися конфронтаційні та дружні відносини. Окремо в підрозділах 4.3 та 4.4 розкрито специфіку відносин Київської міської ради першого скликання із органами виконавчої влади столиці України з березня 1992 р., а також органами суду і прокуратури протягом 1990–1994 рр.

В розділі 5 відображено основні напрями діяльності Київської міської ради першого скликання. Підрозділ 5.1 з огляду на специфіку поч. 1990-х рр. присвячено участі досліджуваного органу в суспільно-політичних процесах, зокрема стосовно виборів та референдумів, а також взаємодії з громадськими організаціями і політичними партіями. В підрозділі 5.2 розкрито особливості соціально-економічної ролі Київської міської ради із зосередженням на сесійних рішеннях останньої з квітня 1990 р. по травень 1994 рр., що стосувалися соціальної, фінансово-бюджетної, земельної, екологічної проблематики. Підрозділ 5.3 дисертаційного дослідження присвячено

соціокультурній діяльності із наголосом на її пам'яткоохоронній та комеморативній складових. Важливим є висвітлення у відповідному підрозділі ролі Київської міської ради у розвитку музейної справи в м. Києві, зокрема огляд в газеті досліджуваного органу «Хрещатик» документальної виставки в Музеї історії міста до 50-річчя трагедії Бабиного Яру (с. 199–200) та ухвалення його XI сесією 6 жовтня 1992 р. рішення про надання земельної ділянки Центру народознавства «Козак Мамай» в Жовтневому р-ні столиці України (с. 204). Зовнішні зв'язки Київської міської ради в межах України розкрито в підрозділі 5.4 у зрізі асоціацій місцевих рад та контактів з окремими із них із широким географічним охопленням. Логічним продовженням викладеного став вже згадуваний підрозділ 5.5, в якому досліджено контакти Київської міської ради із зарубіжними державами та муніципалітетами. В ньому послідовно проаналізовано зв'язки Київської міської ради 1990–1994 рр. на теренах СРСР та пострадянського простору, постсоціалістичних держав Центральної Європи та Балкан, Північної та Західної Європи, Південної Європи, Північної Америки, Сходу. Особливої уваги заслуговує наголос дисертанта на ролі Київської міської ради у врегулюванні конфліктів на пострадянському просторі (с. 214–217) та її участі у становленні представництв іноземних держав (с. 224).

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертація Сорокіна А. А. є першою великою працею, присвяченою комплексному дослідженню історії Київської міської ради першого скликання від формування передумов для обрання її депутатського корпусу до завершення її повноважень. Вона відзначається наявністю широкого масиву джерел, що були вперше введені до наукового обігу із застосуванням кількісних методів аналізу їхньої інформації, а також вперше опубліковані у вигляді додатків. За охоплення широкої проблематики дисертаційне дослідження позначено докладним аналізом різних аспектів діяльності Київської міської ради, що до того висвітлювалися вкрай фрагментарно. Важливим виявилось виокремлення співпраці між Київською міською радою та Київським державним університетом в якості частини традицій місцевого самоврядування м. Києва в аспектах репрезентації членів

університетської спільноти в головному представницькому самоврядному органі (с. 90–91) та залучення їхніх колег до діяльності останнього (с. 222).

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їхнього використання для підготовки навчальних курсів із історії Києва та історії України, подальшого провадження киевознавчих наукових досліджень, практичного використання в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування м. Києва, провадження екскурсійної діяльності, проведення документальних виставок з історії місцевого самоврядування столиці України.

Оцінка наукових публікацій здобувача. Результати дисертаційного дослідження відображено в 7 наукових статтях у фахових виданнях України категорії «Б», 1 розділі колективної монографії, 36 тезах всеукраїнських та міжнародних наукових та науково-практичних конференцій, а також додатково у 1 науковій статті у співавторстві з науковим керівником у журналі «Універсум історії та археології». Разом публікації відображають зміст дисертаційного дослідження.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Зміст і структура дисертаційного дослідження спираються на його мету і завдання. Дисертація Сорокіна А. А. структурно складається з анотації, переліку умовних скорочень, вступу, основної частини (5 розділів і 22 підрозділи), загальних висновків, списку використаних джерел та літератури (528 позицій). Загальний обсяг дисертаційного дослідження – 313 сторінок, серед яких 219 складає основна частина (без списку використаних джерел та літератури).

Дисертація Сорокіна А. А. відповідає спеціальності 032 – Історія та археологія, а також Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, пп. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Випадків порушення принципів академічної доброчесності у дисертації та наукових працях, які репрезентують результати дослідження Сорокіна А. А. не виявлено. На роботи інших дослідників зроблено відповідні посилання.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертаційної роботи. Віддаючи належне важливості дисертаційного дослідження Сорокіна А. А., наголосимо на певних зауваженнях та рекомендаціях.

1. Методологічну основу дослідження складають наукові принципи, підходи та методи, які зазначені автором в роботі, однак підходи не вказані в анотації та висновках до роботи.

2. В аспекті дослідження підготовки до виборів не було б зайвим звернути більшу увагу на діяльність київських міських осередків опозиційних громадсько-політичних організацій на зламі 1989–1990 рр., зокрема стосовно перепоховання В. Стуса, Ю. Литвина та О. Тихого в листопаді 1989 р.

3. У роботі варто було більше уваги приділити антропологічному аспекту, детальніше зупинитися на діяльності ключових постатей Київської міськради.

4. Розкриваючи тенденцію оформлення опозиційних сил в Київській міськраді та згадуючи дисидентів та політв'язнів Є. Пронюка та М. Горбала як депутатів Київської міської ради першого скликання, варто було б докладніше зупинитися на їхній депутатській діяльності у міській раді протягом 1990–1994 рр.

5. У підрозділі 5.3 варто було б приділити ширшу увагу внеску представників Київської міської ради першого скликання в розвиток музейної справи і туристично-екскурсійної діяльності із залученням публікацій в газетах м. Києва («Вечірній Київ», «Київський вісник» та власне «Хрещатик» як друкований орган Київської міської ради).

6. Оскільки перейменування вулиць м. Києва було важливим напрямом діяльності міськради, слід було докладніше зупинитися на топонімічній політиці досліджуваного органу.

Загальний висновок. Положення та висновки, подані в дисертації, є досить обґрунтованими. Її мета і завдання сформульовані чітко, будучи відображеними у структурі дисертаційного дослідження та його висновках. Дисертаційна праця Сорокіна А. А. відповідає обраній ним спеціальності 032 – «Історія та археологія», пройшла належну апробацію.

Дисертація є самостійною завершеною роботою, що становить наукове та практичне значення. Її оформлення відповідає встановленим вимогам.

Зроблено висновок про те, що дисертація Сорокіна А. А. «Київська міська Рада народних депутатів I (XXI) скликання (1990–1994 рр.): вибори, організація, діяльність», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 – «Історія та археологія», відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а Сорокін А. А. заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 – «Історія та археологія».

Офіційний опонент:
керівниця Центру досліджень
історико-культурної спадщини
України відділу історії України
другої половини ХХ ст. Інституту
історії України НАН України,
провідний науковий співробітник
Інституту історії України НАН
України, доктор історичних наук,
професор

Руслана МАНЬКОВСЬКА

ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ
УКРАЇНИ
НАН УКРАЇНИ
ПІДПИС
ЗАСВІДЧУЮ
УЧЕНИЙ СЕКРЕТАР

